

Nr 65.

Av friherre **De Geer** och herr **Lindström**, om skyddsåtgärder beträffande vissa ur landskapssynpunkt värdefulla områden i allmän eller enskild ägo.

I alla kulturländer har man småningom kommit ifrån den primitiva uppfattningen av naturen och landskapet såsom ett i och för sig likgiltigt råmaterial för ekonomisk exploatering, som i framåtskridandets intresse bör ekonomiskt utnyttjas så fullständigt som möjligt intill gränsen för det tekniskt möjliga. Redan ur den ekonomiska hushållningens synpunkt har på det ena området efter det andra en viss plan och måtta i exploateringen av naturen befunnits nödvändig och reglerande ingrepp från det allmännas sida befunnits påkallade för att stävja rovdrift och motverka onödig förstörelse av oersättliga värden. Sålunda hava jaktlagar införts för att hejda utarmningen av viltbeståndet och den fortskridande utrotningen av jaktbara djurarter, skogslagar för att trygga en jämn och uthållig skogsproduktion. I samma mån som den primitiva, renodlade försörjningssynpunkten börjat vika för en mer sammansatt och kulturbetonad syn på naturen, bygden och fosterjorden hava jämte ekonomiska synpunkter vissa ideella och folkhygieniska hänsyn gjort sig gällande och tagit sig uttryck i lagstiftning och andra åtgärder för stadsplanering, regionplanering, skydd åt historiska minnen och fornminnen, naturskydd och hembygdsvård.

Särskilt i samband med den storstilade omläggning, som skett av lantbrukets metoder, och med den explosiva utveckling av en ny, över landskapet spridd bebyggelse, som ägt rum efter den snabba motortrafikens genombrott, har utvecklingen i mycket stor utsträckning börjat hota den fortsatta existensen icke blott av kvarvarande rester av natur i egentlig mening, utan även av karakteristiska drag i det gamla kulturlandskap, som i sin helhet torde vara ett fullödigare uttryck för den fredliga odlingens historia än de flesta fornminnen, samtidigt som det utan tvivel genom sina även för menige man tillgängliga stämningvärden bildat den jordmån, ur vilken generation efter generation hämtat näring för sin hemkänsla i bygden och därmed i sista hand för kärleken till fosterjorden. Det omfattande hotet mot själva det gamla kulturlandskapet har givit upphov till en utveckling av den äldre naturskyddstanken. *Landskapsskyddets* idé har uppstått och i åtskilliga länder redan tagit sig uttryck i positiva åtgärder, även från det allmännas sida.

För att belysa det sist sagda med några exempel må med hänvisning till närmare redogörelser lämnade i St. off. utr. 1940: 12 (SoD), s. 64—67, 74

—77, 249 och 257—267 erinras: om den danska naturskyddslagen av 7 maj 1937 med dess starkt landskapsskyddande syftning (bl. a. allmänt skydd för havsstränderna, kontroll över bebyggelsen längs skogsbryn); om den omfattande landskapsskyddande regionplaneringen i England och åtgärder med liknande syfte i Tyskland; om de engelska statsmakternas stöd åt »National Trust for Places of Historic Interest or Natural Beauty» genom rätt för denna att förvärva landskapsskyddande personalservitut mot ny bebyggelse; om den landskapsskyddande och landskapsvårdande verksamhet som utövas av de med »Conservation» betrodda myndigheterna i Förenta staterna, icke minst i New York State (talrika särskilt natursköna partier runt om i staten hava bevarats såsom »State Parks», långsmala landskapsreservat hava med stora kostnader sparats längs huvudvägarna i tätbygderna runt New York City's stenstad, ute på rena landsbygden läggs stor omsorg ned på att mjukt och vackert passa in nya vägar i landskapet o. s. v.).

Sverige har varit ett föregångsland inom vissa delar av det stora område, som amerikanerna med ett gemensamt namn kalla »Conservation» (förnufvig hushållning med naturtillgångar, de må vara av ekonomiskt, hygieniskt eller rent ideellt värde). Sålunda har vår skogslagstiftning tjänat grannländerna som mönster och väckt bl. a. amerikanska skogsmäns oförställda beundran. De svenska statsmakterna hava ägnat jaktlagstiftningen en betydande omsorg. Sverige fick också tidigt sin första stadsplanelag.

I fråga om mer ideellt motiverad hushållning med landskaps- och naturvärden ligger å andra sidan vårt land numera långt efter åtskilliga grannländer och andra kulturländer. Medan fornminnesvärden har ordnats på ett sätt som torde få anses tillfredsställa de flesta anspråk, synes det svenska naturskyddet efter en mycket god början hava stagnerat. Lagstiftningen har icke såsom exempelvis i Danmark utvecklats till ett användbart verktyg för landskapsskydd. Det svenska naturskyddets organisation har icke ens — och långt ifrån — visat sig infria de förhoppningar, som hystes och uttrycktes av de utredningsmän, vilka betroddes med förarbetena till gällande naturskyddslagstiftning.

Enligt slutorden i nämnda utredningsmäns betänkande (avgivet den 4 december 1907) föresvävade det dem, att det skulle byggas vidare på deras förslag, ifall de bleve antagna, »och småningom det önskemål förverkligas att en något så när fullständig samling provstycken på fosterlandets skiftande natur bevaras åt eftervärlden». Härvid synes hava förutsatts, bl. a., att den såsom naturskyddsmyndighet fungerande akademien skulle »åstadkomma att naturminnesmärken bliva uppsökta och skyddade», d. v. s. att på grundval av en inventering ett planmässigt naturskyddsarbete skulle komma till stånd, såsom den nya danska naturfredningslagen vill åstadkomma genom ett direkt åläggande (§ 31) åt överfredningsnämnden. Redan 1907 års utredningsmän synas å andra sidan hava haft klart för sig, att

den av dem föreslagna och senare beslutade organisationen icke kunde förväntas stå på höjden av effektivitet. De motivera sitt förslag i denna punkt sålunda: »För vårt land torde faran . . . icke vara så överhängande, att icke enklare former utan olägenhet skulle kunna användas», d. v. s. enklare än ett naturskyddsämbete, och det synes av åtskilliga formuleringar i betänkandet framgå, att utredningsmännen i själva verket fattat sitt förslag som ett tillsvidare nöjaktigt provisorium.

Av St. off. utr. 1935:26 framgår på ett pregnant sätt, att det svenska naturskyddsarbetet i själva verket icke har fyllt måttet, och vetenskapsakademien har själv förenat sig i de krav, som rests på en ny och starkare organisation. En sådan har dock lika litet kommit till stånd som den allmänna översyn av naturskyddslagstiftningen, vilken påyrkats i motioner vid 1937 års riksdag (nr 40 i första och nr 99 i andra kammaren).

Av allt att döma hålla i våra dagar vissa av landets naturtyper på att snabbt försvinna i deras naturliga skick, i den mån de icke i själva verket redan ha försvunnit, och samtidigt försiggår ganska allmänt en snabb förändring av det gamla kulturlandskapet, som bl. a. med förintelse hotar en del karakteristiska, historiskt likaväl som naturhistoriskt intressanta svenska landskapstyper eller drag i landskapet och deras skönhets- och stämningsvärden.

Som exempel på natur- och landskapstyper, vilka till följd av utvecklingen numera torde vara allvarligt hotade till sin existens, om icke effektiva åtgärder snarast vidtagas för att bevara dem, må nämnas lövängen, björkhagen, det västsvenska ljunghedslandskapet, de gottländska myrarna, de skånska strandängarna och de sydligare urskogstyper, som ännu kunna finnas kvar.

Efter den för sin tid storslagna insats, som det innebar att avsätta de stora lappländska och de små — dock delvis mycket betydelsefulla — övriga nationalparkerna, synes blott i några enstaka fall i elfte timmen ett ingripande hava skett för att avvända de överhängande farorna för oersättliga förluster i svensk natur och svenska kulturlandskap. De viktigaste sådana ingripanden, om vilka vi erhållit kännedom, synas oss vara följande. Icke blott domänstyrelsen, utan även vissa större enskilda skogsföretag (de senare i samarbete med Svenska naturskyddsföreningen) hava gjort en ganska omfattande aktion för att på sina marker rädda några av de sista resterna av urskog. Domänstyrelsen har för sin personal utfärdat vissa bestämmelser för exploatering av stränder. Några pastorat på Gotland hava på initiativ av den för saken intresserade stiftsjägmästaren beslutat bevara vissa lövängar på prästboställsjord genom fortsatt hävd i gammal stil och t. o. m. rustat upp en och annan vanhävdad löväng för att kunna på nytt hävda och så bevara dem. Domänstyrelsen har i ett fall följt detta exempel genom att behålla en löväng i Allekvia och bestämma att den skall hävdas som löväng i fortsättningen. I två fall har riksdagen beviljat medel till in-

köp av skyddsvärda områden (en storskogsrest vid Nyteboda i Kristianstads län och ett dynområde vid Harplingebukten i Halland).

Det synes emellertid vara uppenbart, att de sporadiska ansträngningar som gjorts ingalunda motsvara behovet. Frågan är då, vad som kunde göras nog snabbt för att avvärja åtminstone de allra värsta förluster för svensk natur och svenskt landskap, som äro överhängande. Förslag syftande i denna riktning hava icke saknats. En teoretiskt mycket tillfredsställande form för att åstadkomma en förnuftig hushållning bl. a. med natur- och landskapsvärden, nämligen genom regionplanering, är f. n. under utredning genom av Kungl. Maj:t tillkallade sakkunniga. Oavsett vad resultatet blir av denna utredning torde det emellertid sannolikt kunna förväntas, att någon landskapskyddande regionplanering på *landsbygden* icke f. n. har större utsikter att bli genomförd i vårt land såframt icke särskilda åtgärder därför vidtagas.

Med allt beaktande av de förslag som föreligga och de initiativ som tagits vill det därför synas, som om gångbarare, enklare och snabbare vägar borde, om möjligt, med det snaraste utfinnas för att åt kommande generationer rädda några av vårt lands särskilt hotade och ur historisk eller estetisk likaväl som skogsvetenskaplig eller eljest naturvetenskaplig synpunkt värdefulla natur- och landskapstyper. Eftervärlden skall enligt vår mening knappast kunna förlåta oss, om vi blott av bristande företagsamhet eller rädsla för svårigheter skulle låta exempelvis den allmänt uppskattade skönhet och den levande historia, som de sista av våra öländska lövängar representera, gå till spillo utan en allvarlig ansträngning att rädda dem.

En näraliggande utväg är i själva verket redan prövad i de nyss omtalade fallen Nyteboda skog, Harplinge-området och Allekvia äng. För vår del kunna vi icke se något orimligt i att i den begränsade omfattning som ovan skisserats fortsätta på denna väg, d. v. s. bestämma om särskild skötsel för vissa ur landskapsynpunkt särskilt värdefulla marker i statens ägo och med statsmedel inköpa särskilt omistliga områden och avsätta dem till antingen naturskyddsområden eller kronodomäner med bestämmelser om särskild skötsel. Storleken av de arealer som skulle komma i fråga för inköp synes oss särskilt därför icke behöva avskräcka, då det i det övervägande antalet fall torde bli fråga om billig mark, som dessutom i regel även i fortsättningen skulle ge en viss, låt vara oftast måttlig avkastning. Det övervägande flertalet marker som skulle komma i fråga för inköp i södra Sverige — dit inköpen i huvudsak måste bli koncentrerade — representera nämligen inga naturtyper i egentlig mening, utan kulturpräglade typer, och det ligger i sakens natur, att dessa skola och måste bevaras på så sätt, att den gamla hävden bibehålles. Sålunda bör en ljunghed för att bevaras såsom sådan oftast betas med får, och fårskötseln torde ju giva en icke obetydlig behållning även å ljungheden, vartill kommer den avkastning i höning, som t. ex. L. Bolin (Bygd och Natur 1940, s. 74—77) nyligen sökt

uppskatta i pengar. Ett undantag utgöra urskogsområden, vilka böra av-sättas såsom rena naturskyddsområden och lämnas helt orörda i fortsättningen som hittills. De få sådana områden, som ännu kunna uppletas inom trakter, där inköp behövde komma i fråga, äro emellertid så värdefulla ur skogsforskningens synpunkt, att t. o. m. en ganska betydande uppoffring i syfte att bevara dem torde vara motiverad ur rent ekonomisk synpunkt.

Om statsmedel skola beviljas för ändamålet, måste emellertid uppenbarligen inköpen ske planmässigt och föregås av en utredning om vilka områden det är mest angeläget att rädda genom inköp. Även avsättning av skyddsvärda områden på mark, som redan är statens, med särskilda bestämmelser om skötsel, bör föregås av en utredning. Saken torde emellertid ligga så till, att den nödiga utredningen skulle kunna göras både enkelt och billigt genom anlitande av bl. a. den sakkunskap och de upplysningar, som för saken intresserade sammanslutningar lära kunna ställa till förfogande. Vi tänka härvidlag särskilt på svenska naturskyddsföreningen, som enligt uppgift i begränsad skala, i mån av möjlighet och resurser, samlat ett inventeringsmaterial, som numera i vissa stycken skulle kräva få eller inga kompletteringar.

Sedan en inventering av de områden, som i olika avseenden borde ifrågakomma till bevarande och skydd, åstadkommits, torde sannolikt visa sig att kostnaderna icke bleve så avskräckande att icke med statens medverkan betydande resultat skulle kunna ernås. Även under nu rådande kristid torde vara väl motiverat att vidtaga sådana skyddsåtgärder, som här av oss åsyftas och vilkas uppskjutande i en oviss framtid kan medföra för naturskyddet ödesdigra följder. I varje fall vore angeläget att fortast möjligt genom statens medverkan igångsätta erforderliga undersökningar och inventeringar. Tillfölje av vissa föreningar redan gjorda förberedande åtgärder böra, som redan här förut antytts, inventeringar m. m. kunna åstadkommas utan större kostnader.

I anslutning till av oss här ovan framställda synpunkter hemställes,

att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t föreslå vidtagande av åtgärder till bevarande och skydd av sådana områden i vårt land, som av olika skäl borde bibehållas för framtiden som exempel å ursprungliga landskapstyper eller såsom behövlige i orubbat skick för vetenskap och forskning, varvid riksdagen förväntar att Kungl. Maj:t, i den mån riksdagens medverkan är behövlige, för riksdagen framlägger de förslag i nyssberörda ärende, som av Kungl. Maj:t efter vidtagen utredning kunna befinnas erforderliga.

Stockholm den 22 januari 1941.

Arvid De Geer.

Rickard Lindström.

